

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

Ústav pedagogických věd

***Analýza výzkumu „Které charakteristiky učitele
podporují kázeň žáků?“***

Seminární práce pro Metody a techniky pedagogického výzkumu

Eva Vaňková

2.ročník, AJ/PG

květen 2004

Úvod

V časopise *Pedagogika* (2/2001) byla uveřejněna stať *Percipování kázně ve škole* učiteli a žáky od autora Stanislava Bendla. Příspěvek se zaměřil na vnímání školní kázně očima učitelů a žáků. Informoval o výzkumu, který autor provedl na druhém stupni základních škol v Praze 6 v roce 1996. Protože Stanislav Bendl shledal výsledky vysoce alarmující, rozhodl se tento výzkum navázat dalším šetřením ve stejném roce a ve stejné oblasti. Protože zjistil, že mezi problémové momenty práce učitelů patří kázeň, respektive nekázeň žáků, hledal Bendl odpověď na otázku: Jaké charakteristiky (vlastnosti, dovednosti, schopnosti) učitele mají pozitivní efekt na kázeň žáků ve škole? Svůj navazující výzkum, jehož teoretická východiska a výzkumná šetření jsem se rozhodla prezentovat v této seminární práci, uveřejnil Stanislav Bendl znovu v časopise *Pedagogika* v roce 2002.

Teoretická východiska výzkumu

Autor ve své prezentaci výzkumu podává nejprve jeho teoretické podklady, ze kterých vycházel. Školní kázeň definuje jako vědomé dodržování školního řádu a pravidel stanovených učiteli a vedením školy. Stanislav Bendl dále uvádí tzv. oblouky kázně, které uvádí Geoffrey Petty ve své publikaci *Moderní vyučování* a mezi které patří efektivní vyučování, dobré organizační schopnosti učitele a dobré vztahy mezi učiteli a žáky. Pokud chceme žáky převést po mostu od chaosu k pořádku, musí být každý z oblouků na svém místě. Dále autor výzkumu nabízí pohled do historie a současnosti požadavků na osobnost učitele. Již od počátku své činnosti se totiž teoretikové výchovy pokoušeli a stále pokoušejí sestavit různé seznamy vlastností, které by měl mít dobrý a úspěšný učitel. Nároky na osobnost pedagoga formuloval už Marcus Fabius Quintilianus, tedy první teoretik výchovy antického Říma. Jako dalšího cituje Bendl českého myslitele Jana Amose Komenského, který ve svých *Zákonech školy* dobře spořádané vymezuje své požadavky v šestnácti bodech, ze kterých Bendl uvádí tři. Komenský požaduje, aby učitelé byli zbožní, čestní, činní a pilní. Dané vlastnosti nemají pouze předstírat, ale skutečně mít. Učitel má být žákům příkladem. Vedení, které spočívá pouze ve slovech a předpisech, nemá sílu a nemůže přinést očekávaný výsledek. Na posledním místě, ale rozhodně ne nejméně významné, stojí učitelovy city vůči dětem. Pedagog musí být duchovním rodičem svých žáků. Mezi dalšími citovanými autory a

publikacemi se objevuje František Švadlenka a jeho *Obecná didaktika* a A.V.Pařízek se svým *Obrazem dokonalého učitele*.

Nejvíce prostoru Stanislav Bendl věnuje Johannu Ignazi Felbigerovi, jehož názory z druhé poloviny 18.století můžeme i dnes hodnotit jako „pokrokové“. Za nejzajímavější bych považovala např. myšlenku, že žáci se snadno dovítí, co je důvodem učitelových činů, kdy jedná z náruživosti a kdy podle rozumu a slušnosti. Felbiger také uvádí, že láska a bázeň si musejí vstřícně podávat ruce. Je si vědom, že pouze láskou učitel s žáky nic nesvede a v tom případě musí přijít na pomoc kázeň. Láskou se totiž nesmí moc plýtvat a i míra lásky musí mít své meze. Domnívám se, že právě učitelé, kteří nedbají těchto rad mívají největší problémy s kázní svých žáků.

Stanislav Bendl ve své prezentaci dále uvádí myšlenky současných pedagogů a odvolává se také na některé výzkumy provedené v této oblasti. Mezi nejzajímavější rozhodně patří výzkum P.A.Wittyho, který koncem čtyřicátých let 20.století analyzoval výpovědi 12000 žáků, kteří sepsali volné vyprávění na téma „Učitel, který mi nejvíce pomohl“. Žáci většinou oceňovali učitele s demokratickým přístupem, porozuměním pro jednotlivce, trpělivostí, přívětivým chováním, apod. Výzkumy také ukazují, že efektivnější je působení tzv. kolektivního učitele, tj.skupiny učitelů, kde jsou vhodně „namíchaný“ pozitivní vlastnosti jednotlivých učitelů. Zároveň s tím jsou kompenzovány nedostatky jiných. Bendl také cituje Čápovu *Psychologii výchovy a vyučování*: „Postoj žáků k učiteli a k učení a výsledky pedagogického působení závisí především na vlastnostech osobnosti učitele, na jeho postoji k žákům, na humánním vztahu učitele k dětem a mladistvým. Na dalším místě jsou učitelovy didaktické dovednosti a jeho odbornost.“ Tyto závěry vyplynuly z výzkumů konaných v různých zemích různými metodami.

Terminologie

Co se týká Bendlova výzkumu, autor používá jako zastřešující pojem spojení učitelovy charakteristiky. V této oblasti však panuje velké nejednotnost. Někteří autoři hovoří o učitelových vlastnostech, rysech učitelovy osobnosti, dovednostech, další o schopnostech, popř. složkách učitelské profese. Bendl používá termín charakteristika, protože ve výzkumu záměrně „míchá“ dohromady osobnostní charakteristiky učitelovy osobnosti s jeho pedagogickými dovednostmi.

Výzkumné šetření

Výzkumné šetření bylo uskutečněno v roce 1996 na plně organizovaných základních školách v regionu Praha 6 a účastnilo se ho 21 z 23 škol této městské části. Cílem bylo zjistit, jaké vlastnosti, resp. charakteristiky by měl splňovat učitel druhého stupně základní školy, aby se žáci v jeho přítomnosti chovali ukázněně. Výsledky se opírají o vyhodnocení dotazníkové položky, která byla adresována žákům 7. tříd základních škol. Do zpracování bylo zařazeno 983 dotazníků, z toho 88 žáků na danou dotazníkovou položku buď neodpovědělo nebo byla jejich odpověď nejasná. Celkem bylo tedy využito odpovědí od 895 žáků, z toho 455 od dívek a 440 od chlapců. Dotazník mohli respondenti vyplnit buď anonymně, nebo neanonymně. Vzhledem k nízkému počtu anonymních dotazníků se tímto kritériem autor již dále nezabýval.

Žákům byla položena otázka: Jaké podstatné vlastnosti (schopnosti, dovednosti) musí mít podle tvých zkušeností učitel, aby žáci byli v jeho přítomnosti ukázněni? Protože šlo o otevřenou otázku, nebyly žákům nabídnuty žádné možnosti odpovědi. Někteří uvedli pouze jedinou vlastnost, jiní uváděli několik (až osm) charakteristik. Celkem žáci uvedli 165 různých položek, některé se však překrývaly. Výsledky jsou dále prezentovány ve dvou tabulkách, které uvádějí nejfrekventovanější odpovědi dívek a chlapců, a následně v tabulce prezentující výsledky společné. Dívky se s chlapci shodly v pořadí prvních tří požadovaných charakteristik. Na prvním místě uvádějí přísnost, na druhém lásku a na třetím zajímavou výuku. U všech srovnatelných charakteristik v první desítce se vyskytuje u dívek vyšší procentuální zastoupení. To lze podle Bedy vysvětlit vyšší pílí a přemýšlivostí dívek při vyplňování dotazníku. Třetí tabulku, která vznikla sloučením obou souborů, lze rozdělit na tři vertikální úseky pole rozdílů mezi procentuálním zastoupením jednotlivých vlastností. V prvním úseku dominují přísnosti a láska, ve druhém úseku zajímavá výuka, humor a sebevědomí učitele. Zbývajícími pěti vlastnostmi, které lze zařadit do třetího úseku, byla učitelova autorita, spravedlivost, věk učitele, inteligence a schopnost udržet kázeň.

V dalším úseku své prezentace konfrontuje Stanislav Benda získané poznatky s pedagogickou teorií. Uvádí Kořův seznam čtrnácti požadavků na ideálního učitele a shledává mnoho styčných bodů mezi oběma seznamy, tedy Kořovým a seznamem získaným během výzkumu. V závěru autor uvádí, že poznatky získané na základě vlastního výzkumného šetření do značné míry korespondují jak se staršími (Felbiger, Pařízek) pedagogickými názory, tak s názory, které jsou šířeny současnou pedagogickou literaturou

(Pelikán, Petty, Kořa). Na vrcholu vždy stojí láska a přísnost, a to ne proti sobě, ale jako vlastnosti vzájemně se doplňující.

Vlastní analýza výzkumu a jeho možná alternativa

Pokud bych měla hodnotit validitu daného výzkumu, lze říci, že byla prokázána právě při konfrontaci s dostupnými pedagogickými materiály, a to nejen autorů nejen klasickým, ale i současných. Protože požadavky kladené na osobnost učitele v publikacích se shodují s požadavky žáků, měřil výzkum opravdu to, co bylo autorovým záměrem. Výzkum je ve svém základu popsán dostatečně podrobně na to, aby mohl být kdykoli zopakován, což prokazuje jeho reliabilitu. Jediné, co bych prezentaci vytkla, je informace plynoucí z tvrzení, že z 983 žáků nebyly do zpracování zařazeny odpovědi 88 z nich, protože na danou položku buď neopověděli nebo nebyla odpověď jasná. Z toho vyplývá, že dotazník pravděpodobně obsahoval více položek než tu prezentovanou ve výzkumu. Právě tyto ostatní položky mohly mít nějaký vliv na výsledky výzkumu a pokud opravdu existují, rozhodně by měly být v prezentaci alespoň zmíněny.

Sám autor přiznává, že výzkum by měl být spíše označen jako sonda do problematiky, protože šetření bylo provedeno pouze na souboru žáků pražské populace, navíc jednoho pražského obvodu. Podle Stanislava Bendla se tedy spíše jedná o sondu s omezenou platností výsledků, a to i přes poměrně velký počet respondentů a vhodné početní rozložení chlapců a dívek ve vzorku.

Jako další možnou slabinu výzkumu vidím také vysoké množství (165) charakteristik, které žáci uvedli. Autor tvrdí, že často šlo o blízké, až překrývající se položky. Je to však možné správně posoudit, které charakteristiky se shodují a významově kryjí a které se již částečně liší? Autor také neuvádí, jak s těmito vlastnostmi zacházel, tedy zda je zařadil do jedné zastřešující položky, nebo každé přiřadil ve výsledcích své místo. V tomto případě by však výsledná tabulka obsahovala 165 položek.

V možné alternativě výzkumu by bylo možné použít dotazníkové metody, ale rozhodně bych žáky nenechala odpovídat na otázku otevřenou. Myslím, že autor mohl očekávat, že právě chlapci v sedmé třídě se takovou otázkou příliš zabývat nebudou a odpoví jednou či dvěma nejvíce zřejmými položkami. Bendl to vysvětluje větší pilností a přemýšlivostí dívek při vyplňování dotazníku, ale myslím, že i chlapci by mohli být donuceni

více o otázce přemýšlet, pokud by autor použil např. dotazník s otázkami polootevřenými či ratingovou metodu pořadových škál.

Při svém výzkumu bych nejprve vybrala např. 20 charakteristik učitele, které podporují školní kázeň. Tento vzorek vlastností bych získala buď výběrem z pedagogické literatury nebo s pomocí metody brain-stormingu provedené v několika sedmých třídách, které bych následně do výzkumu nezařadila. Děti by měly uvést co nejvíce vlastností podporujících školní kázeň, ze kterých bychom potom společně během rozhovoru vybraly 20 nejdůležitějších. Tento postup bych zopakovala v několika třídách a reprezentativní vzorek bych později předložila jiným dětem, které by je měly seřadit podle důležitosti a přiřadit jim čísla od 1 do 20. Právě touto omezenou volbou bych vyloučila problém, kterému musel čelit Stanislav Bendl, když se mu na devátém místě výsledkové tabulky objevila vlastnost „udržet kázeň“. Tato charakteristika přece nemůže být sama o sobě uváděna jako vlastnost podporující právě udržení kázně.

Na závěr své prezentace uvádí autor vyčerpávající řadu titulů, ze kterých při výzkumu čerpal. Tento seznam zahrnuje publikace vydané v osmnáctém století a napsané dokonce ještě dříve, ale i díla století jednadvacátého. Myslím, že všechny autorovy teoretické zdroje jsou přiměřeně reprezentativní a Stanislav Bendl je vhodně použil.

Závěr

Výzkum Stanislava Bendla bych označila za kvalitně provedený i prezentovaný. Nicméně si nejsem jistá, zda jeho výsledky mohou k něčemu posloužit. Pokud na ně pohlédnu velmi kriticky, v podstatě potvrdily to, co lze nalézt ve většině pedagogických publikací a pouze těžko můžeme učitelé s kázeňskými problémy radit, že podle výzkumu musí být přísnější a mít děti více rád. Těchto výsledků by bylo možno využít pro pedagogickou teorii, pro praxi však nic zajímavého nepřinášejí. Protože si však autor nevytyčil žádný podobný cíl, lze výzkum označit jako úspěšný.

Použitá literatura:

Bendl, S. Které charakteristiky učitele podporují kázeň žáků. *Pedagogika*, 2002, roč. 52, č. 3, s. 346- 363. ISSN 3330- 3815.

